

arbeid meer in staat. Een groot deel van het bedrijfsleven stond overigens stil: in de meeste fabrieken werd in het geheel niet gewerkt en in de handel ging maar weinig om. Waar nog arbeid werd verricht, begon men in de donkere maanden bij gebrek aan verlichting later dan anders en eindigde men vroeger. Bij de overheid werden de officiële werkuren geleidelijk ingekrompen totdat de ambtenaren en arbeidscontractanten slechts twintig uur per week aanwezig moesten zijn. Niet dat zij er dan allen waren! Velen hadden de kracht niet om zich naar hun werk te slepen, vele anderen gebruikten de kracht die zij nog hadden, om op het platteland voedsel te gaan zoeken.

Merkbaar was vooral dat de gemeentelijke reinigingsdiensten meer en meer verstek lieten gaan. In Amsterdam was het van begin oktober af niet meer mogelijk, met de gebruikelijke regelmaat het huisvuil op te halen. De straten werden er ook nauwelijks meer schoongemaakt en deze werden extra verontreinigd doordat het meeste huisvuil buiten bleef liggen. Bij het ophalen, voorzover dat nog geschiedde, konden de vuilnisauto's niet langer worden gebruikt (er was zo weinig motorbrandstof dat in Amsterdam de brandspuiten van eind januari af met handkracht naar de plaats van de brand moesten worden getrokken) – de stadsreiniging werkte een tijdlang met handkarren, bediend door personeel van de tram en van het Gemeentelijk Energiebedrijf. Voor die handkarren was de afstand naar de vuilnisschuiten die het vuilnis naar de Vuilverbrandingscentrale in Amsterdam-noord moesten overbrengen¹, veelal te groot; er kwamen dus op allerlei punten in de stad noodstortplaatsen waar de bergen afval steeds hoger werden – men zag er al eind december kinderen en volwassenen met stokken in woelen op zoek naar iets eetbaars of naar iets dat men als brandstof in het noedkachelkje kon gebruiken. Veel afval werd in de grachten geworpen, in sommige zo veel dat er geen schip meer door kon² – de ratten tierden er welig. In de stadsriolering deden zich voorts tal van verstoppingen voor welke bij gebrek aan mankracht en aan hulpmiddelen niet verholpen konden worden, het kwam vaak voor dat de stinkende rioolstoffen in en onder de huizen stroomden, 'hetgeen', aldus het verslag over '45 van de Amsterdamse Stadsreiniging,

¹ Die centrale werd begin februari '45 stopgezet omdat zij om gaande te blijven meer energie nodig had dan ze aan de Electriche Centrale Noord afleverde. ² Na de bevrijding werd ca. 13 000 kubieke meter van dat afval uit de Amsterdamse grachten gebaggerd.